

Ціннісні пріоритети фахової практики у вищій школі

Олена Семенов,

доктор педагогічних наук, професор

Інститут педагогічної освіти

і освіти дорослих НАПН України

У статті окреслено особливості фахової практики як соціально-професійного і комунікативного феномену. Доводиться, що ціннісними пріоритетами фольклорної, літературно-краєзнавчої, діалектологічної, етнографічної, педагогічної практик у вищій філологічній школі є формування Людини, Особистості, Індивідуальності.

Ключові слова: фахова практика, вища філологічна школа, ціннісні пріоритети, вчитель-словесник.

В інформаційно-бурливому і морально депресивному ХХІ столітті збільшився обсяг функціональних обов'язків учителя і зокрема вчителя-словесника. Сьогодні це носій гуманітарної культури, морально-етичних і культурно-естетичних цінностей, дослідник, менеджер, психолог, мудрий наставник, котрий власним прикладом стимулює своїх учнів до естетичного саморозвитку, самоактуалізації й самовдосконалення.

Такі вимоги актуалізують увагу до кожної із складових системи професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника. Її мета — через гармонійний взаємозв'язок й оптимальне співвідношення підсистем формувати методологічну та фахову культуру педагога. Результатом професійної підготовки вважають готовність до здійснення педагогічної діяльності, що знаходить вияв у набутих професійних компетенціях і визначається гуманістичною орієнтацією ціннісних пріоритетів. Ідеться, зокрема, про гуманізм, повагу до особистості, вірність професійному обов'язку, духовність, моральність, прагнення до творчості.

Ефективним засобом перевірки рівня професійного й особистісного розвитку є підсистема фахових практик. Фольклорна і літературно-краєзнавча, діалектологічна й етнографічна, педагогічна практики, тісно вплетені в соціальну реальність, слугують єдиною ланкою між теоретичним навчанням і майбутньою самостійною педагогічною діяльністю. Участь у пошуково-дослідницьких експедиціях, виконання функціональних обов'язків учителя-предметника і класного керівника на педагогічній практиці дозволяє трансформувати професійні знання у переконання, установки, потреби, мотиви, інтереси, сформувати систему професійних та особистісних цінностей.

Однак, як показує практичний досвід, вища школа не реалізує в системній цілісності проблему формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Причина — формальне ставлення і зведення до мінімуму навчальних годин, консультацій, відсутність коштів на проведення польових практик. Фінансова скрута стала причиною того, що навіть першу педагогічну практику в окремих закладах дозволяють проходити за місцем проживання студента без достатньої кількості консультацій й відвідування методиста. Таке кричуще ставлення негативно позначається на професійно-методичній компетентності майбутнього вчителя, однак передусім — на ціннісних пріоритетах фахової практики. Натомість показовим є закордонний досвід, де здобувачам бакалаврського і магістерського ступенів пропонується широкий спектр курсів і практик з різних галузей мистецтва, фольклору-, літературотерапії в контексті національної культури й етнографії.

Студювання праць останніх років підтверджує увагу освітян України і зарубіжжя до питань організації і методики проведення фахової практики (О. Абдулліна, І. Зязюн, Н. Дейниченко, М. Козій, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, Н. Ничкало, М. Пентиліук, В. Сластьонін, І. Соколова, М. Фіцула, Л. Хомич, О. Цокур та ін.). Дослідженню різних аспектів проблеми ціннісної парадигми освіти, педагогічної аксіології, цінності особистості присвячені наукові студії Б. Гершунського, Г. Кождаспірова, В. Лутая, О. Отич, В. Рибалки, Т. Усатенко. Водночас проблеми формування ціннісних орієнтацій учителя і роль фахової практики у цьому процесі в наукових публікаціях розкриті недостатньо. Аксіологічними підходами є потреби вдосконалити і концептуальні засади та програми фахових практик.

У межах статті розглянемо особливості фахової практики як соціально-професійного і комунікативного феномену, ціннісні пріоритети фольклорної, літературно-краєзнавчої, діалектологічної, етнографічної, педагогічної практик, їх вплив на формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя-словесника.

Зазначимо, що поняття "практика" походить від грецького слова "праксис", тобто діяння, активність, діяльність [8, с.268]. Сучасні психологи доводять, що практика — це чуттєво-предметна діяльність, за допомогою якої людина змінює і перетворює світ [5, с.352]. Філософи доводять, що практика повинна бути відокремлена від такої більш широкій категорії, як діяльність, оскільки діяльність є практикою лише тоді, коли в ході її здійснення народжуються знання або перевіряється їхня істинність [1, с.137].

Як педагогічна категорія, "практика / фахова практика" є складовою навчально-виховного процесу вищої школи. Її мета — навчити студентів творчо використовувати у професійній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички [9, с.325]. Спільною рисою практик є професійна педагогічна спрямованість. Однак зростання соціальної ролі особистості й акцент на професійну компетентність значною мірою впливають на розширення мети фахової практики і спрямування її на самореалізацію, самовираження й самовизначення особистості педагога. Розширюється і змістове наповнення функцій фахової практики, серед яких — аксіологічна (формування і розвиток педагогічного світогляду, системи ціннісних установок і переконань); розвивальна (розвиток педагогічних здібностей, особистісний і професійний розвиток); рефлексивна (аналіз і оцінка власного емоційного стану, особистісних і професійних якостей); культуротворча (опанування самобутністю національної культури, вироблення умінь аналізувати явища культури, застосовувати методику "діалогу культур" у системі шкільної мовно-літературної освіти).

Розглянемо призначення фахових практик у вищій філологічній школі крізь призму ціннісних пріоритетів сьогодення.

У реаліях сьогодення фольклор сприймають інколи як вияв далекого минулого, а естетичні цінності — власне, музейною категорією (С.Садовенко). Однак на відміну від сучасної масової культури фольклорна спадщина позбавлена уніфікації, заштампованості, стереотипності, відображає світогляд і психологію народу, зберігає і пропagaє ідеї виховання.

Розмірковуючи про ціннісні пріоритети молодого покоління в умовах зростання маргіналізації, тривоги в суспільстві, ми неминуче звертаємося до життєвої мудрості наших предків. Саме народна пісня, казка, легенда, приказка з їх потужним художньо-естетичним і пізнавально-виховним потенціалом, унікальністю, високою почуттєвістю в час "інтелектуально насиченої електроніки" (Е.Помиткін), інформаційного перевантаження й депресивного стану, кризи комунікативного потенціалу, реалізації свободи слова як уседозволеності дає можливість зберегти життєві орієнтири, зцілює, додає естетичної насолоди, задоволення й оптимізму.

Народна казка знайомить з моральними й соціальними оцінками вчинків людей та їх взаємостосунків. Епічні твори возвеличують відданість батьківщині, героїзм і відвагу. Пісенна творчість сприяє популяризації і посиленню виховного резонансу етнопедагогічних установок народу, принципів суспільної етики. Особлива виховна експресія народної афористики, прислів'їв і приказок, що типізують найрізноманітніші явища сімейного життя, відображають зміст моральних цінностей.

Усе це актуалізує аксіологічну мету фольклорної практики — через фольклорні скарби, збережені в архівах і ще (на щастя) в селах, численні наукові праці пізнавати й осмислювати українську ментальність, занурюватися в мовомислення народу, а, отже, у "філософію його мовно-естетичного буття" (С.Єрмоленко). На глибоке переконання академіка І. Зязюна (про це вчений неодноразово висловлювався на нарадах і конференціях), якби кожний з українців знав хоча б триста з півмільйона існуючих українських пісень від початку до кінця, тоді б ми знали й історію нашого народу, і наші звичаї, і нашу культуру. Нам не потрібно було б говорити про національне виховання. Національна самосвідомість ніколи не формується розумом — це відбувається тільки на рівні душі.

Отже, фольклорна практика — це діалог з народною культурою. Вона покликана розширювати уявлення майбутніх учителів про динаміку розвитку родинного слова, вдосконалювати уміння аналізувати психолого-педагогічний ефект та естетичну цінність фольклорної пам'ятки, сприяє оздоровленню, гармонізації та психоемоційного розвитку духовного потенціалу особистості.

Варто увиразнити й ціннісні пріоритети літературно-краєзнавчої практики, що має ініціювати своєрідний діалог з літературним життям краю. Її мету вбачаємо не лише у вивченні регіональних аспектів літератури і, як засвідчують типові навчальні програми, озброєння студентів навичками практичної реалізації форм і методів краєзнавчих досліджень. Саме в літературно-краєзнавчій інформації вдало поєднано мистецькі сюжети зі зразками щоденної поведінки жителів певної місцевості, конкретизовано зміст культурного контексту регіону. Отже, важливо формувати потреби й ціннісні інтереси до осмислення знань про "малу батьківщину", про філософію життя відомих письменників, які мешкали (чи живуть нині) і працювали (або працюють) у відповідній місцевості, творили (витворюють) складний літературний процес у локальних умовах на тлі світового загально-мистецького життя. Головна цінність участі в ек-

спедиціях — навчитися слухати і чути, слухати і розуміти співбесідника, його "затаєний" біль і тривогу за родину, рідне село, місто, країну. Якщо цього не відбувається, тоді пошукові експедиції (переконаливо доводять учасники й керівники практики) — це всього лише прогулянка, відпочинок, але далеко не професійне становлення.

Дієвим фактором впливу на формування ціннісних пріоритетів особистості виступає народне мовлення. У діалектній комунікації яскраво представлені особливі знання про людину, людські якості, родичівство і сусідські стосунки, традиційне ведення господарства, народні обряди, звичаї, народний календар. Водночас цей феномен традиційної української сільської культури оригінально відтворює соціальний і природний простір, час, відображає систему загальнолюдських і національних цінностей, етнічно зумовлені типи мовної поведінки, які склалися й існують у конкретному соціокультурному товаристві впродовж багатьох століть. Отже, діалектологічна практика — це шлях до пізнання цінності магії рідного слова.

Серед завдань практикантів важливе місце має зайняти і завдання опанувати психологію діалектного спілкування, що сприятиме духовному та культурному збагаченню, формуванню високого рівня міжетнічних взаємин особистості. Дослідження народної лексики, яка відображає культурний фон історичного життя населеного пункту, збагачує й удосконалює мовні особистості студентів, активізує їх самосвідомість, виховує здатність осмислити своє місце у світі. Окрім того, польові експедиції дають можливість зменшити дистанцію між викладачем і студентами й підвищити рівень довірливого спілкування, чого не вистачає в умовах кредитно-модульного насиченого навчально-виховного процесу. Особистість керівника практики, його моральний стрижень, етична поведінка відіграють значну роль у розвитку індивідуальності й самотності кожного студента як культурної людини.

Зазначимо, поняття "культурна людина" ще не дістало належної характеристики. Нам імпонує таке тлумачення: "культурна людина — це не віртуоз формально-етикетної шляхетності, а інтелігент (за духовною суттю), який посідає активно-творчу життєву позицію і прагне найвищі здобутки людства, оптимальний раціоналізм діяльності спрямувати на створення творчої свободи і гідності людини як вищої цінності" [4, с.75]. О. Отич доповнює характеристику, вказуючи, зокрема, на те, що педагогічні цінності визначаються потребами суспільства та особистості й водночас виступають метою педагогічної діяльності, ...впливають на процес професійної адаптації молодого викладача і створюють основу для становлення його професійно-педагогічної майстерності та неперервного вдосконалення [3, с.17].

У сучасному інформаційно-технологічному просторі особливу роль у швидкій адаптації особистості до динамічних змін громадського життя відіграє етнос. Щоб культура здійснювала ефективний вплив на духовний і моральний розвиток людини, а особистість відчувала потребу в оволодінні її цінностями, важливо сформулювати основу для відтворення культури. Вагому роль у цьому процесі може виконувати етнографічна і музейна практики. Серед основних функцій практики й аксіологічна, що передбачає, зокрема, вироблення шанобливого ставлення до представників різних етнічних і етнографічних груп, які проживають на території України, а основним шляхом її реалізації є дослідження міжкультурних контактів і взаємозв'язків, пошук спільних ознак культури, виявлення однакової символіки і духовних цінностей [7, с. 88]. Це своєрідний полікультурний діалог і діалог між людьми, "розділеними в часі і просторі" (Р.Берг).

Безпосередня участь у таких практиках дозволяє усвідомити, що кожна деталь архітектури будинку, елемент інтер'єру, стенд, створений руками наукових співробітників музею, книга є "унікальним механізмом соціально-культурної комунікації". Вони несуть інформацію про епоху і стиль життя, розширюють культурний кругозір, виступають джерелом емоційно-почуттєвого сприйняття. Пошуково-дослідницькі експедиції наповнюють внутрішній простір особистостей філологічною ерудицією, благородними почуттями, чистотою помыслів, ширістю почуттів, шляхетністю, що дозволяє увіразнити й урізноманітнити уроки під час педагогічної практики.

Ефективною формою педагогічної взаємодії, співпраці, співтворчості і взаємозбагачення вчителя й учнів у навчанні української мови і літератури виступає освітній діалог мовних особистостей. Діалог, у процесі якого відбувається обмін особистісними смислами, співпраця і співтворчість, знижується тривожність, стимулюється розвиток позитивної "Я — концепції". Є потреба вийти за межі впливу комунікативної стратегії автора підручника чи науково-навчальної праці й виробити власну стратегію і тактику живомовного спілкування. Через емпатійне, емоційне переживання, рефлексивне пізнання духовно-моральних норм і культурних цінностей (Е.Помиткін) [3, с. 23] виховується особистість, відкрита до спілкування з іншими культурами.

Учитель має бути не лише знавцем лінгвістичних законів і літературних тонкощів, а й майстром діалогічної взаємодії, що ґрунтується на педагогічному оптимізмі, відкритості, ширості і природності у спілкуванні, сприйнятті учнів як партнерів, прагненні до духовного взаємозбагачення і доказу істинності знання. Щоб формувати в учнів такі мовно-фахові якості, носієм цих якостей і незаперечним взірцем повинен бути насамперед сам педагог.

Успішне виконання завдань фахових практик відбувається з урахуванням послідовної реалізації принципів: взаємозв'язку і взаємопроникнення теоретичної підготовки і практичної діяльності; інтеграції навчальної і дослідницької діяльності; етнокультурознавчого, особистісно-діяльнісного, компетентісно-орієнтованого підходів; педагогіки співпраці; наступності; неперервності; варіативності у виборі змісту і форм діяльності; поліфункціональності, але насамперед аксіологічного.

Відомий психолог В. Рибалка в цьому контексті йдучи від принципу самоцінності кожної особистості, сформульованого ще І. Кантом, загострює увагу на принципі цінності самої особистості. Учений наголошує: "В суспільстві слід переосмислити гуманістичний сенс наявних теорій і практик в контексті піднесення особистості учня, вчителя, громадянина, керівника, надаючи перевагу таким його формам і методам, як етнічне, етичне, творче, духовне піднесення цінності в суспільстві та індивідуально-психологічне самопіднесення цінності власної особистості людини. Слід виключити усі форми навчання, виховання, суспільної поведінки, пов'язані із приниженням й обезцінюванням особистості" [6, с. 421—422].

Елена Семенов. Ценностные приоритеты профессиональной практики в высшей школе

У статті рассмотрены особенности профессиональной практики в высшей филологической школе как социально-профессионального и коммуникативного феномена. Доказывается, что ценностными приоритетами фольклорной, литературно-краеведческой, диалектологической, этнографической, педагогической практик в высшей филологической школе выступает формирование Человека, Личности, Индивидуальности.

Ключевые слова: учитель-словесник, высшая филологическая школа, фольклорная, литературно-краеведческая, диалектологическая, этнографическая, педагогическая практика, ценностные приоритеты.

Olena Semenov. Value priorities of professional practice in high school

The article describes the features of professional practice as a social-professional and communicative phenomenon. It is proved that the value priorities of folklore, literature and "land knowledge", dialectologic, ethnographic, pedagogical practices in high philological school is the formation of Man, Personalities, Individuality.

Key words: professional practice, high philological school, value priorities, teacher-philologist.

Узагальнення дослідницьких матеріалів дає підстави окреслити фахову практику як такий вид практичної діяльності студентів, що сприяє формуванню професійних (педагогічної, методичної, психологічної, мовнокомунікативної, фольклорної, літературної, культурознавчої) компетенцій, створює умови для самореалізації, самовираження, самовизначення особистості педагога.

Під час навчально-наукових експедицій з'являється можливість осмислити, філософсько-психологічну мудрість традиційного світогляду, ментальність, "закодовану" в мовленні жителів різних регіонів України. Інтенсифікується розвиток професійно-педагогічного мислення, творчих здібностей, набувається дослідницький досвід, необхідний для реалізації інноваційної педагогічної діяльності, а оволодіння спектром відповідних знань, умінь, ціннісних установок дає можливість під час педагогічної практики розробляти й упроваджувати у шкільні програми "регіональний компонент".

Результативність фахової практики визначається гуманістичною орієнтацією ціннісних пріоритетів: Людина, Особистість, Індивідуальність. Ідеться про гуманізм, повагу до особистості вихованця, вірність професійному обов'язку, духовність, моральність, визнання права обирати власний шлях розвитку, прагнення до творчості. У цьому контексті важливо розглянути ціннісні пріоритети викладача як керівника фахової практики, його етичні принципи, що відіграють значну роль у розвитку індивідуальності й самотності кожного студента. Це завдання наступних наукових статей.

Література

1. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія / Іван Андрійович Зязюн. — Київ: [Б.В.] Черкаси: ЧПУ ім.Б. Хмельницького, 2008. — 608 с.
2. Отич О. Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно-педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія /О.М.Отич; за ред. І.А.Зязюна. — Чернівці: Зелена Буковина, 2011. — 248с.
3. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис... доктора психол. наук: 19.00.07 / Е.О.Помиткін. — К., 2009. — 42с.
4. Психологічний словник /За ред. В.Войтка. — К.: Вища шк., 1982. — 324 с.
5. Психологія: Підручник / [ред. Ю.А. Трофімова]. — К.: Либідь, 2005. — 560с.
6. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології /Рибалка В.В.: навч. посіб. — К.: ІПППО АПН України, 2006.— 530с.
7. Семенов О.М. Фахова практика вчителя-словесника: навч.посіб./ О.М.Семенов, Л.О.Базиль, Т.І.Дятленко. — Луганськ : Вид-во "Ноулідж", 2011. — 496 с.
8. Філософський словник /За ред. В.І. Шинкарука. — К.: Гол. ред. УРЕ Акад. наук УРСР, 1973. — 600с. .
9. Шапошнікова І. Нові підходи до організації педагогічної практики /І. Шапошнікова, А. Роботова, Т. Леонтєва //Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія. [зб. статей]. — К.: Пед. преса, 2003. — Вип.5. — С. 310—325.